

Locul limbii literare în doctrina lui Alexandru Philippide

Mioara DRAGOMIR

„Deprinderea, simetria și tinderea supt o supraveghere de sus spre un scop trebuie să fi formând bazele de mișcare ale lumii întregi”

(A. Philippide, *Principii de istoria limbii*)

Key-words: *linguistic consciousness, linguistic will-power, language, speaking, standard language*

1. Abordarea problematicii limbilor literare este marcată de legătura directă cu o realitate pe care A. Philippide a trăit-o cu intensitate și implicare totală – fixarea limbii române literare moderne. „Până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată românia, căci în fiecare din provinciile Daciei era plină de provincialisme” (Philippide 1984: 13) scria în *Principii de istoria limbii* (1894). Cu ochii minții ațintiți spre un ideal atins demult în cultura popoarelor europene din Occident, Philippide sintetizează cu realism, pentru contemporani, – pentru noi o mărturie – starea limbii române literare de la sfârșitul secolului, la 35 de ani după Unirea Principatelor, astfel:

A început tocmai în zilele noastre să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provincii românești. Dar lucrul nu e sfârșit și o limbă comună românească, precum este cea franceză, ori italiană, ori germană, este departe de a exista în România (Philippide 1984: 13).

Philippide își asumă acest context și se implică în rezolvarea problemei din perspectiva teoriei limbii, creându-și o viziune asupra limbilor literare, a studiului evoluției limbii române, a poziției față de sistemul ortografic ce trebuia adoptat într-o vreme în care, așa cum afirma în *Principii*, „sistemele ortografice la noi încă se bat cap în cap” (Philippide 1984: 198) iar, la propunerea Academiei, a lucrului timp de opt ani la *Dicționarul limbii române*, ale cărui baze le-a pus; și, nu în ultimul rând, prin formarea unui nucleu de cercetători, prima generație a școlii ieșene, care vor prelua și o parte din ideile sale referitoare la limba literară.

2. A. Philippide exprimă conceptul de limbă literară prin sintagma *limbă comună*, pe care o utilizează începând din *Principii*, primul capitol, intitulat *Limba într-un moment dat. Uzul. Limba comună*. Comentând această sintagmă, G. Ivănescu arată că „e o imitare” după *Gemeinsprache* (și după grecescul *κοινη*) și observă că folosirea lui în accepția de limbă literară este „o caracteristică a școlii Philippide”

„Philologica Jassyensia”, Anul V, Nr. 1 (9), 2009, p. 17–25

(Ivănescu 1944–1945: 385)¹. La douăzeci de ani după apariția *Principiilor*, în *Introducere în știința limbii* (1914), savantul ieșean va utiliza, alături de expresia *limba comună*, termenii *limba cultă (limba literară)* (Philippide 1984: 263), *limba comună (limba literară)* (Philippide 1984: 281).

Philippide și-a propus să aducă cercetarea istoriei limbii române pe un teren științific, cât mai ferit de „gustul de zadarnică speculație” (Philippide 1984: 6). În virtutea realizării acestui deziderat, considerând primordială aflarea și înțelegerea fenomenelor², și-a exprimat în mai multe rânduri opțiunea pentru o terminologie simplificată la maxim³. În aceste condiții, de ce introduce în „lista de termeni tehnici” mai multe expresii pentru a reda noțiunea de limbă literară? După cum vom vedea, noile sintagme din *Introducere în știința limbii* nu au rolul de a dubla sintagma *limba comună* – Philippide nici nu admitea existența sinonimelor perfecte⁴ –, ci reflectă precizări și nuanțe în evoluția viziunii sale asupra acestei realități a limbii.

3. Perspectiva teoretică a modului în care înțelege Philippide crearea limbii literare ca aspect distinct al limbii unui popor este descrisă în *Principii*. În dinamica limbă – vorbire, *uzul (Sprachusus; langue)* și *vorbirea ocazională (individuelle Sprechstätigkeit; parole)*⁵ prezintă grade de variabilitate diferite. Pentru faptul că se întipărește în minte, mai precis în psihic⁶, printr-un proces bazat pe repetabilitate⁷,

¹ Vezi Pascu 1905: 548 și Iordan 1934: 6. Expresia *limba comună* apare inclusiv în redactarea *Statutelor Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”* (1934): „Principial vor fi luate în considerație toate dialectele și graiurile românești, precum și limba comună (vorbită și scrisă)”; vezi BIFR (2008: 10). Conform teoriei sale despre limba literară, conturată încă din *Problemele capitale...*, Ivănescu consideră mai potrivită expresia *limbă de cultură* și folosește curent formula *limbă literară*. Este de părere că sintagma *limba comună* „trebuie părăsită” (Ivănescu 1944–1945: 386), deși o utilizează, sporadic, în accepția de limbă literară unitară (Ivănescu 1944–1945: 1, 145 și 1980: 11, 13).

² Definește modul cum conține abordarea studiului istoriei unei limbi, în speță a limbii române, în *Introducere la Principii*: „În tot cursul istoriei limbii românești (și același lucru se petrece cu oricare istorie, orice fel de material va fi având ea) munca noastră se va îndrepta neconținut alternativ spre două puncte opuse, spre aflarea fenomenelor individuale într-o direcție și spre priceperea, adică generalizarea lor, în altă direcție, și între acești doi poli se va sili ea să se apropie cu orice preț mai mult de cel dintâi, căci altfel pretenția la numele de istorie ar fi neîndreptățită și ea s-ar prefăce într-o speculație științifică, ceea ce nu este defel în scopul nostru” (Philippide 1984: 6).

³ De exemplu, atunci când folosește pentru explicarea chestiunilor de grafie termenii *analogie* și *diferențiere*, pe care îi utilizează și în explicarea schimbărilor din limbă, precizează: „o facem aceasta, fiindcă nu mai voim să îmbogățim lista de termeni tehnici” (Philippide 1984: 193).

⁴ „Limba nu suferă sinonime. Cuvinte cu exact același înțeles nu există, căci îndată se diferențiază prin ceva, astfel că cutare cuvânt arată cutare nuanță, iar celalalt cuvânt altă nuanță a lucrului” (Philippide 1984: 157).

⁵ Vezi explicațiile lui G. Ivănescu din studiul *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*, în Philippide 1984: XVI.

⁶ Philippide intuiește că, în procesul creării uzului, pe lângă gândire mai intervin și alte coordonate ale psihicului uman: „Prepoziția *de* am simțit-o de atâtea ori, de câte ori un raport corespunzător (de atribut, ori de loc etc.) a devenit conștiut în a mea judecată” (Philippide 1984: 10).

⁷ La nivel mental, uzul se creează, pe de o parte, prin stabilirea unei relații între realitate și reprezentarea ei prin cuvinte, dar și invers și, pe de altă parte, între noțiuni și denumirile lor. Philippide arată că aceste relații se stabilesc prin experiențe repetate și, astfel, „un paralelism se stabilește între cunoștințele omului și între simboalele prin care ele sânt reprezentate: după cum umbra însoțește corpurile fizice, astfel însoțește cuvântul cunoștința. Atâtea reprezentări asupra stejarului am câți stejari am văzut, atâtea cuvinte *stejar* am în cap, câți stejari am văzut (căci, chiar dacă am văzut stejari fără să-i numesc, de cuvântul *stejar* mi-am adus aminte odată cu reprezentarea și o nouă întipărire a acestui cuvânt a trebuit să aibă loc)” (Philippide 1984: 10)

uzul este „elementul conservator în vorbire” (Philippide 1984: 11). Deși, raportat la vorbirea ocazională, se caracterizează printr-un grad mai mare de stabilitate, „uzul este și el foarte variabil în spațiu și timp, fiecare individ are uzul său, fiecare timp pe al său” (Philippide 1984: 11). Limba literară își are nucleul în uzul unei comunități restrânse și se formează prin preluarea și răspândirea acestuia care, astfel, „devine o normă pentru un popor întreg” (Philippide 1984: 11). Philippide precizează că, din perspectiva variabilității, care caracterizează în grade diferite uzul și vorbirea ocazională, limba comună „se schimbă și ea cu timpul, măcar că mai încet, supunându-se și ea la variabilitatea fără sfârșit, care formează o lege a lumii acesteia” (Philippide 1984: 11). În viziunea sa, orice limbă istoric constituită este determinată de elementul fizic (baza de articulație) și de elementul psihic (baza psihologică) din om, iar originea ei este cauza variabilității ei. Însă în om vede și tendința spre regulă, „dorința de stabilitate în vorbire”, pe care omul și-a realizat-o prin crearea limbilor literare. Procesul creării acestui aspect al limbii este rezultatul acțiunii spiritului uman, prin două coordonate ale sale: în constituirea uzului intervin *conștiința* și *voința*, iar în imitarea lui întocmai acționează în special *voința*. Aceste două condiții sunt discutate atât în *Principii*, cât și în *Introducere în știința limbii* și chiar în prima operă a savantului ieșean, *Introducere în istoria limbei și literaturii române* (1888).

4. După Philippide, în procesul creării limbii comune au o menire bine determinată, în funcție de momentele acestui proces, „scriitorii populari”, lingviștii, comunitatea care o folosește și capitala statului.

În ceea ce privește rolul „gramaticului” [= lingvistului], Philippide consideră, într-o primă instanță, că acesta, „ca oricare istoric, are datoria și puterea de a constata evenimentele, iar nu de a le provoca” (Philippide 1984: 14). Își argumentează afirmațiile, ca de fiecare dată, analizând cu spirit critic situații concrete. În condițiile în care „gramaticii” vor să propună normele scrierii pentru un întreg popor, cerința firească a lui Philippide este ca aceștia, în primul rând, să dea, „ca legiuitori de limbă ce sânt, expresia cea mai pură a limbii comune românești, așa ceva ca un Boileau ori ca un Luther” (Philippide 1984: 11). Or, continuă în același stil lingvistul ieșean, susținându-și, prin exemple, critica anume exagerată pentru a evidenția ideea, „în realitate Lambrior a scris o limbă prea tare amestecată cu moldovenizme, iar Tiktin scrie chiar o limbă de fantazie, al cărei uz n-a existat decât în mintea d-sale” (Philippide 1984: 14). Dintre regulile criticate de Philippide, unele au rămas în româna literară, unele nu. Se impune să reținem argumentația științifică și, mai ales, trebuie remarcată poziția dificilă, de autoritate care își asumă menirea de a instaura echilibrul între instanța „legislatorului” și capacitatea și legitimitatea uzului de a se impune⁸. Viziunea lui Philippide asupra contribuției lingviștilor în formarea limbii literare este justă. Ceea ce respingea lingvistul ieșean era „pretenția

⁸ La obiecțiile lui Tiktin care consideră, de exemplu, cuvântul *triunghiular* „una din desfigurările cele mai monstruoase, format oarecum dintr-un prototip latin *triangularis* în loc de *triungularis*” (în Philippide 1984: 186) și la argumentul că, după un model ca acesta, s-ar putea impune forme precum „*gatal* pentru *gutural*, *vieșal* pentru *vital*” și se va înlocui „*cordial* prin *inimal*, *palatal* prin *cerulgurial*” etc., Philippide intervine, temperând poziția „legislatorului” de limbă și amintind importanța uzului: „Dar mai întâi cine te silește să fii așa de consecvent? Și apoi, chiar de s-ar naște în românește asemenea cuvinte, ce nenorocire mare ar ieși de acolo?” (Philippide 1984: 186).

de a croi pe de-a-ntregul, cu argumente de gramatic, o limbă” (Philippide 1984: 14); totodată, precizează momentul oportun în care acesta poate interveni ca normator: „Dacă limba comună ar fi mai fixată decât cum este, poliiala pe care vrea să i-o dea T[iktin] ar contribui fără îndoială la formarea ei definitivă” (Philippide 1984: 185). Raportând procesul formării limbii literare la modul ideal în care ar trebui să se desfășoare, dar având în vedere, concomitent, și realitatea, respectiv „starea [...] de fluctuație” în care se afla româna comună, pe de o parte, și, pe de altă parte, tendințele societății românești de a arde etapele, Philippide conchide că, în aceste condiții, în ultimă instanță, soluția ar putea fi normele propuse de lingviștii competenți, care au în vedere și uzul:

Cu toate acestea, fiindcă Tiktin ține socoteală – dacă trecem cu vederea câteva exagerări – de uzul actual [...], ar fi de dorit ca limba scrisă, astfel cum el o fixează, să se introducă odată [...]. Mai bine ar fi, negreșit, să lăsăm să meargă lucrurile mai cu încetul, până când limba comună se va fixa de la un capăt la altul al țării prin influințele încete ale scriitorilor populari, pentru ca să rămână atunci gramaticului chiar numai sarcina unui consultător competent, iar nu a unui croitor pe de-a-ntregul, cum am văzut că este Tiktin însuși. Dar o asemenea răbdare este contra spiritului nostru, cel puțin contra spiritului locuitorilor de prin târgurile românești, și după cum noi tindem cu orice preț, chiar cu acel al unor forme goale, să avem deodată civilizația apusului răsădită în țara noastră, tot așa cu orice preț tindem și la căpătarea unei limbi scrise. Apoi atunci mai bine încleca să adoptăm limba lui T[iktin], căci este cel puțin limba unui competent consultător (Philippide 1984: 187).

În concepția sa, rolul determinant în formarea limbii literare, începând din momentul creării și continuând cu fixarea lentă⁹, îl au „scriitorii populari”. Ideea este susținută cu putere încă de la începutul *Principiilor*, printr-o frază tipică stilului în care marele lingvist a scris această lucrare¹⁰, caracterizată prin formulări uneori paradoxale, ce tind să exprime un adevăr absolut: „O poezie a lui Eminescu este în stare să răstoarne cea mai puternic întemeiată dintre toate clădirile lambrioro-

⁹ Sub influența scriitorilor, subliniază Philippide, limba comună se va constitui „treptat” (Philippide 1984: 14), „lent și sigur” (Philippide 1984: 190); în alt loc vorbește despre „influențele încete ale scriitorilor populari” (Philippide 1984: 187).

¹⁰ „Lucrea lui Philippide din 1894 este o adevărată capodoperă nu numai ca gândire, dar și ca stil. Aici apare același stil pe care-l găsim în lucrarea sa de licență, *Încercare asupra stării sociale a poporului român*, Iași, 1881, și chiar în *Introducere în istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1888. Este stilul înalt, cu perioade largi, de un retorism nobil, care convine perfect și spiritelor celor mai cumpănite. În *Principii*, ca și în *Încercare asupra stării sociale a poporului român în trecut*, Philippide se dovedește a fi un literat, un artist; avem în aceste lucrări o frază inspirată, care-și are originea în unele texte latine, citite de autor în original; avem și numeroase figuri de stil, deci stilul imagé; ceva din acestea se vor păstra și în lucrările de mai târziu, când totuși Philippide a renunțat la un asemenea stil, pentru a practica cel mult un stil energic. Se pare că *Gramatica elementară a limbii române* și *Dicționarul limbii române* au constituit școala noului stil” G. Ivănescu, *st. cit.* (în Philippide 1984: XXIV). Relevând aceste trăsături esențiale, în care se reflectă spiritul lui Philippide, Ivănescu prezintă, în continuare, și particularități – aș spune nonconformiste – în care se reflectă atitudinea lui Philippide față de situații și contexte pe care le-a analizat cu luciditate și implicare și care, cel mai adesea, este justă: „Dar acest stil înalt prezintă surprize pe care nu le găsim, dacă nu ne înșelăm, la nici unul din scriitorii și oamenii de știință ai vremii: în frazele largi, mai mult sau mai puțin retorice, în care apar și moldovenisme de tot felul (fonetice, morfologice, sintactice, lexicale), găsim și unele cuvinte vulgare, – care contrastează cu stilul general al lui Philippide –, și chiar unele construcții neromânești, în domeniul sintaxei, în special o topică diferită de cea obișnuită în limba literară”.

tiktiane” (Philippide 1984: 14, cf. și 11, 14, 174, 187, 190). Ulterior, în *Introducere în știința limbii*, în conformitate cu nuanțele pe care le aduce aici, lărgeste cercul de la scriitori (un termen care vizează, pentru epoca veche, inclusiv pe traducători), la toți „acei care cu vorba și cu scrisul au căutat să-și facă un instrument de a reuși în viață, ori un mijloc de a studia lucrurile, ori un obiect chiar de studiu (oratori, poeți, oameni de știință, limbiști)”, cu precizarea pe care o întâlnim în predările ulterioare ale cursului: „Toate aceste categorii de intelectuali determină formarea așa-numitei limbi comune” (Philippide 1984: 262, nota 3, cf. și 281, 282). De ce, dintre vorbitorii unei de limbi, marele lingvist consideră „scriitorii populari” drept categoria cea mai adecvată să creeze limba comună (limba literară)? În *Introducere în știința limbii*, comentând mărturia traducătorilor din *Prefața la Noul Testament* de la Bălgrad, subliniază: „Oamenii aceștia au ales cuvintele, sunetele, formele, înțelesurile, când au făcut traducerea lor” (Philippide 1984: 281). Cred că și aici, și în *Principii*, când afirmă că limba comună se formează prin preluarea normei unui nucleu de către un popor întreg „mai ales prin scriitorii populari care au ieșit din sânul lui”, Philippide vede în scriitori pe reprezentanții spiritului unui popor, cu capacitate de sinteză și intuiție în folosirea limbii. În continuare, în lucrarea din 1914, exprimă explicit cele două condiții pe care le presupune procesul de creare a limbilor literare, arătând, în același timp, de ce scriitorii au un rol esențial: „Dar chiar când nu alege, scriitorul își petrece limba pe care o întrebuințează prin cercul conștiinței și voinței sale” (Philippide 1984: 282)¹¹.

În concepția lui Philippide, un rol important în procesul fixării limbii literare îl are și uzul comunității care o folosește și care are ca reper principal uzul scriitorilor¹²:

Toată simetria formulelor sale [ale uzului] și toată erudiția întrebuințată pentru a le culege de prin scriitori vechi și noi [de gramatici] se vor sfărâma de rezistența masei celei mari, care nu înțelege să fie dusă de nas de gramatici (Philippide 1984: 14, cf. și 187).

În *Introducere în știința limbii*, conform cu nuanțele pe care lingvistul ieșean le aduce aici, „masa cea mare” se restrânge la „cetitori” care, tot printr-un act determinat de voință, recurg la împrumuturi din limba scriitorilor (Philippide 1984: 282).

Un factor care face ca uzul unui anumit nucleu să fie preluat de întreaga comunitate este „mulțimea legăturilor comerciale ori de alt soi cu restul națiunii” (Philippide 1984: 11). În acest sens, prin statutul său, capitala unui stat determină

¹¹ Și în *Principii* insistă asupra ideii că fixarea limbii literare are loc printr-un act al voinței: „Cine a cetit cu bagare de samă macar cele spuse în acest capitol a trebuit să înțeleagă cât de independentă pe de o parte de voința omului este fixarea uzului și a limbii comune (macar că la fixarea acesteia din urmă întrebuințarea de voință este necontestată) și cât de treptat, pe de altă parte, are loc această fixare” (Philippide 1984: 14).

¹² Problema respectării „uzului vorbirei”, în înțelesul dat de Quintilian, și-o pusese și Cipariu, în *Principie de limbă și de scriptură* (1866), ajungând, în privința normării limbii române literare, la observații și concluzii valabile multă vreme de la acea dată: „Însă s-ar putea și întreba: care este uzul de astăzi? Și cine-l oserbează? După Quintilian, uzul vorbirei depinde de la consensul învățaților, «iar nu de la mulțime». Iar la noi, unde este consensul erudiților? [...] fiecare se ține strâns de părerea sa, așa cât chiar aceea ce cere Quintilian și înțelege prin uzul vorbirei ne lipsește – consensus eruditorum” (Cipariu 1987: 157).

răspândirea uzului comunității de acolo¹³ (Philippide 1984: 13). În *Introducere în știința limbii* lingvistul ieșean insistă asupra ideii că, și la acest nivel, acționează voința: „La formarea limbii comune mai contribuie apoi imitația voluntară din partea membrilor unei societăți a felului de a vorbi din centrul de guvernământ” (Philippide 1984: 282).

5. În viziunea lui Philippide asupra evoluției limbii, odată începută formarea limbii literare, „la toate popoarele cu oarecare civilizație” se disting două limbi: „una de toate zilele, pe care o lasă pradă schimbărilor de tot felul” și pe care Philippide o numește *limba populară* (Philippide 1984: 13) și „alta de paradă, pe al cărei uz îl învață cu dinadinsul și cu hotărârea de a nu-l schimba cu nici un preț” (Philippide 1984: 11), pe care o numește *limba comună*. Încă din *Introducere în istoria limbei și literaturii române* (1888), distinge în limba unui popor „două dialecte stilistice” care au aceste trăsături: *limba vorbită* (sau *populară*), pe care o studiază din actele publice, din literatura populară¹⁴ și *limba scrisă* (Philippide 1888: 116). Cercetând limba română din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, urmărește evoluția celor „două dialecte stilistice” de la secol la secol și constată deosebiri mari între ele începând chiar cu grafia: „Ortografia cu chirilice a prezentat multe variații, după cum a fost aplicată la limba populară ori la limba scrisă” (Philippide 1888: 46)¹⁵. Desigur, constată diferențe mari la nivelul foneticii, sintaxei, morfologiei și lexicului. Astfel, analizând limba textelor din secolul al XVI-lea, Philippide ajunge la concluzia că „toate fenomenele limbistice înșirate sub III B [Philippide 1888: 97-115] ca aparținând exclusiv limbei românești din veac. XVII [se referă la limba scrisă], lipsesc limbei populare din acest secol”. Constată că „limba română vorbită din al XVI-lea secol este identică cu cea din veacul următor” (Philippide 1888: 116) și, mai mult, „adeseori se întâmplă ca un act public oarecare din veac. XVII să nu se deosebească întru nimic din punct de vedere al limbei de limba românească vorbită de astăzi” (Philippide 1888: 116). La aceeași concluzie ajunge în privința limbii vorbite din secolele următoare: „Limba românească vorbită din perioada 1700-1821

¹³ Referindu-se la influența capitalei asupra limbii române literare, Philippide afirmă: „Când la 1859 s-au unit principatele Moldova și Muntenia și Bucureștii au devenit capitala României (1861), influința munteană a căutat să se lătească pe calea cancelariei și, mai ales, a cazărmi” (Philippide 1984: 13). Ideea este preluată de G. Ibrăileanu și lărgită cu explicarea extinderii influenței uzului din capitală prin mai mulți factori: circulația mai bună a presei, valoarea actorilor, a oratorilor (probabil se referă la oamenii politici), migrația scriitorilor spre capitală, dar și a oamenilor de afaceri, moda, armata; (vezi Ibrăileanu 1979: 124-125).

¹⁴ Despre ceea ce înțelege prin literatură populară, Philippide vorbește în *Istoria limbei și literaturii române*, p. 163-170, prezentând numeroase titluri, cu rezumate succinte, din domeniile pe care le distinge: religios, științific, poetic și istoric. Philippide numește literatura populară „cu un termen tehnic (inglizec), *folklore*” și vorbește despre o literatură populară păstrată în texte și una nescrisă: „În perioada de la 1700 până la 1821 se găsesc o mulțime de manuscrise, mai ales moldovinești și muntenești, cuprinzătoare de o literatură religioasă, științifică, poetică și istorică, ai căreia autori nu se cunosc, care este foarte răspândită în toată Europa – și, precizează mai jos, „peste o mare parte a celorlalte continente” – și foarte citită de popor” (Philippide 1888: 163-164). Originea acestei literaturi „trebuie căutată la greci, la evrei și la indieni. La noi, la români, a venit mai ales prin mijlocirea slavilor” (Philippide 1888: 164). El vede procesul integral, în care literatura din aceste texte „se preface zilnic în literatură populară nescrisă răspândită de la om la om numai prin viul grai” (Philippide 1888: 164).

¹⁵ În paginile următoare întărește această idee: „După cum se scria limba română scrisă sau cea populară, varia și grafia” (Philippide 1888: 47-48).

[...] cu greu se poate deosebi de limba românească vorbită de astăzi” (Philippide 1888: 174). În privința limbii scrise din aceste secole, conchide că „dacă trecem cu vederea influințele sintactice provenite de la cărțile străine din care se făceau traduceri, apoi se poate zice că limba românească scrisă din perioada de la 1700 la 1821 nu posedă, comparată cu limba de astăzi, fenomene caracteristice fonologice, morfologice și sintactice și că singur numai dicționarul cel plin de cuvinte slavonești și câteodată grecești ori rusești, dă o importantă notă caracteristică limbii acesteia” (Philippide 1888: 170). Subliniază încă din această operă rolul voinței în limbă și consideră evidentă acțiunea ei mai ales în scriere (Philippide 1888: 11). În *Principii* dedică acestui aspect un subcapitol, *Limba scrisă*, insistând în mai multe rânduri asupra ideii că, și în acest caz, reperul trebuie să fie scriitorii cei cu „băgare de seamă” (Philippide 197, cf. și 174, 178, 179)¹⁶. Analizând critic sistemele de ortografie propuse la acea vreme, pe cel etimologizant al lui Cipariu, cel analogist al lui Aron Pumnul și reforma propusă de Academie, Philippide conchide că „în realitate, scrierea bună este numai aceea care corespunde pronunțării” (Philippide 1984: 192), adică ortografia fonetică, pe care atunci o practicau Maiorescu și cercul Junimii. O constatare importantă a creatorului școlii ieșene este și aceea că, într-un final, limba scrisă ajunge ea însăși să acționeze asupra limbii ca un principiu de schimbare (Philippide 1984: 197)¹⁷.

În opera sa din 1888 Philippide nu vorbește niciodată de *limba comună*, cred, însă, că avea deja preocuparea de a cerceta acest aspect al limbii întrucât, pe de o parte, relevă fapte comune tuturor textelor scrise în cele trei provincii românești¹⁸ și, pe de altă parte, prezintă o serie de trăsături specifice anumitor regiuni (Philippide 1888: 70-71 și 114-115). Dacă în *Principii* limba comună este pentru Philippide „un mijloc general de înțelegere între toți membrii unui popor” (Philippide 1984: 14), în *Introducere în știința limbii* restrânge această perspectivă. Acceptând ca justă ideea lui Humboldt că în viața limbilor există o fază prelucrată de spirit, *limba cultă*

¹⁶ Pentru aflarea normei de pronunțare în limba veche, îndeamnă să se studieze „cu amănunțime ortografia scriitorilor celor mai cu băgare de seamă și care tocmai pentru aceasta au putut fi expuși dorinții de a regulamenta scrierea, precum mai ales a mitropolitului Dositei, și să o compare apoi cu scrierea altora, oameni conștienți și aceia de cele ce vor scrie, însă fără pretenții de sistematizare, precum de pildă a mitropolitului Varlaam” (Philippide 1984: 197). Arătând că Dosotei introduce o regulă în sistemul de scriere cu caractere chirilice, Philippide caracterizează poziția mitropolitului moldovean printre „scriitorii populari”, insistând asupra rolului conștiinței: „Dosotei, cel mai cu băgare de seamă la scris (cel mai conștient adică și de sunetele scrise și de caracterele cu care ele se simbolizează) dintre toți scriitorii secolului al XVII-lea” (Philippide 1984: 178).

¹⁷ Philippide exemplifică prin fapte de limbă influența limbii scrise asupra celei vorbite, conchizând: „Și asemenea fenomene, precum sânt cele înșirate aparțin limbii comune a noastre a tuturor. Individual însă influințele limbii scrise asupra celei vorbite sânt mai numeroase și foarte multe trepte se găsesc de la om la om în această privință, de la omul care vorbește *gramatical* și se silește a copia cu pronunțarea exact cele scrise, până la cel care nu vrea să țină socoteală de scris defel” (Philippide 1984: 197-198).

¹⁸ Philippide vorbește despre „fenomenele limbice [...] comune tuturor monumentelor limbii românești din veac. XVI, XVII” (Philippide 1888: 114) și, în alt loc, de asemenea, se referă la faptul că există elemente comune tuturor provinciilor românești, păstrate încă din secolul al XVI-lea: „După cum în limba de astăzi [...] se mai păstrează urme izolate de fenomene care aparțineau în veac. XVI, XVII întregii limbii românești, tot astfel în perioada 1700-1821 se găsesc pe ici pe colea păstrate rămășițe dintr-însele” (171).

(*limba literară*) (Philippide 1984: 263)¹⁹, Philippide distinge două realități ale limbii în această etapă: *limba comună (limbă literară)* și *limba scrisă* (Philippide 1984: 281). Privitor la limba comună (limba literară) precizează:

Din limba cea cu voință și conștiință întrebuintată a scriitorilor, se constituie cu vremea o limbă unică, deasupra dialectelor, formată prin libera concurență a forțelor reprezentate prin scriitorii cei mai cетиți (Philippide 1984: 282)²⁰.

Întărind această idee, Philippide subliniază că, dacă în „amestecul vorbirilor” „împrumuturile se fac de la *vorbitor* la *vorbitor* mai mult, și mai mult involuntar, la fixarea limbii comune împrumuturile se fac de *cetitori* mai mult și totdeauna cu voință” (Philippide 1984: 282). Cred că acum Philippide insistă asupra ideii că o limbă devine comună în măsura în care ea este literară, adică se creează la nivelul relației scriitori – cititori. În acest caz, procesul creării limbii literare se realizează în special de către această categorie de vorbitori ai unei limbi. Prin comparație cu limba comună (literară),

altfel se formează *limba scrisă*. Aceasta se formează prin gramatici, prin academii, prin autorități care lucrează în mod arbitrar și oarecum brutal. La fixarea limbii comune operează în mod liber forțele scriitorilor, care se impun numai prin valoarea scrierilor lor și moda centrului de guvernământ. La fixarea limbii scrise operează *voința omului de știință* (ori care se pretinde astfel), care-și impune în mod autoritar limba sa proprie (Philippide 1984: 282).

Prin urmare, ceea ce înțelege Philippide prin limba scrisă este limba normată prin gramatici, îndreptare și dicționare. În mod ideal, la elaborarea normelor ei trebuie să se ia în considerare istoria limbii literare și uzul limbii literare create de-a lungul vremii, dar lucrările prin care se normează „limba scrisă” reflectă, de fapt, prin forța lucrurilor, nu atât limba literară propriu-zisă, cât cunoașterea pe care lingviștii care elaborează aceste lucrări o au despre acest aspect al limbii.

6. Multe din ideile lui Philippide referitoare la limba literară vor fi preluate de elevii săi, G. Pascu, G. Ibrăileanu, I. Iordan. Concepția sa asupra limbii va fi analizată, însă, în profunzime, cu spirit critic, de G. Ivănescu care va reuși să creeze, într-o teorie proprie, o sinteză între viziunea mentorului său și cea a școlii idealiste, arătând că există o lingvistică a limbilor literare și o lingvistică a graiurilor populare, „dihotomie comparabilă ca valoare a demersului cognitiv cu dihotomia saussuriană lingvistică diacronică – lingvistică sincronică” (Pamfil 2008: 124).

Constituindu-și o viziune proprie asupra condițiilor și procesului formării limbilor literare și implicându-se concret în înfăptuirea limbii române literare, Philippide este creator de direcție de cercetare și prin preocuparea pentru problema limbilor literare²¹ și modul în care a abordat-o.

¹⁹ Lingvistul ieșean face referire la situații concrete ca, de pildă, „limba franceză cultă” și „limba *cultă* grecească” Philippide (1984: 262).

²⁰ Dintr-o altă perspectivă, a teoriei sale asupra dihotomiei limbi literare – graiuri populare, conjugată cu teoria diferențierii în dialecte literare a limbii române în perioada veche, Ivănescu 1980: 13, reia ideea, insistând asupra acestei trăsături esențiale a limbilor literare: „Limba literară unitară (limba comună) este o realitate lingvistică supradialectală, deși ea posedă numeroase asemănări și legături cu limba populară”.

²¹ Analizând acest aspect, la momentul publicării *Problemelor capitale...* G. Ivănescu conchidea: „limbile literare nu prea au fost studiate până astăzi” (Ivănescu 1944–1945: 381).

Bibliografie

- Cipariu 1987: Timotei Cipariu, *Opere*, I, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, introducere de Gavril Istrate, București, Editura Academiei, 1987.
- Ibrăileanu 1979: G. Ibrăileanu, *Opere*, VII, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, București, Editura Minerva, 1979.
- Iordan 1934: I. Iordan, *Programul nostru*, în BIFR, 1934, I, p. 6–7.
- Ivănescu 1944–1945: G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în BIFR, XI – XII (1944–1945), p. 1–413.
- Ivănescu 1980: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Pascu 1905: G. Pascu, *Limba comună și dicționarul nostru*, în „Arhiva”, Iași, 1905, XVI, p. 547–556.
- Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București–Chișinău, Editura Litera Internațional, 2008.
- Philippide 1888: A. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, Editura librăriei Frații Șaraga, 1888.
- Philippide 1984: Alexandru Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei, 1984.
- BIFR 2008: *Statutele Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*, în BIFR, octombrie–decembrie 2008, anul IX, nr. 4, p. 9–11.

The Place of Standard Language in Alexandru Philippide’s Doctrine

A. Philippide deals with the question of standard languages theoretically, but also on the basis of the reality in which he was deeply involved: the regulation of the Romanian language. He used the expression *common language* (from the German *Gemeinsprache*), to which he later added the syntagms *cultivated language* and *literary language* to express some other nuances. The great linguist described how the human mind acts in the relation language-speaking, through the conscience and will-power of well-known writers of each period, of the linguists, of the nation and its connections with the capital, to create the standard language. Some of his ideas were continued by some of his disciples. His entire conception was thoroughly and objectively analysed by G. Ivănescu, who had the strength to create a synthesis between his mentor’s conception and the ideas of the idealist school, building his own theory, based on the dichotomy linguistics of standard languages – linguistics of dialects.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*